

Бориша Радовановић, архивски саветник
Историјски архив Шумадије-Крагујевац

ХРОНИКА СРЕЗА ЛЕВАЧКОГ рукопис непознатог аутора из 1955.године

Анстракт: Рад је заснован на подацима који су прикупљени 50-тих година XX века од стране анонимног истраживача на захтев Градске државне архиве из Крагујевца. У архив је доспео под именом Историја Левча (Левачког среза - Рековац-) 17.јула 1955.године, као поклон тадашњег председника општине Рековац Живадина Нешића, што је на кошуљици овог документа и исписала Смиља Милосављевић тадашњи директор Архива у Крагујевцу. У раду су дати основни географски и етнографски подаци о Левчу, оснивање Левачких насеља, пореклу становништва, обичајима и ношњи овог краја.

Кључне речи: област, село, тип, воде, клима, земљиште, планине, кућа, двор, окућница, колиба, становништво, ношња, обичаји, старине.

У збирци хроника насеља и области Историјског архива Шумадије у Крагујевцу чува се Хроника среза левачког, под називом Историја Левча (Левачког среза-Рековац), која је настала педесетих година двадесетог века на захтев новоосноване Градске државне архиве у Крагујевцу. Како се територијална надлежност Архива у Крагујевцу протезала и на подручје Левачког среза, на писани захтев ове установе, неко веома благородан прикупио је основне податке Левач и готово сва насеља овог среза, објединио их, и предао председнику општине Рековац, као званичне податке за Архив у Крагујевцу. Мада је аутор овог рукописа до данас остао непознат може се рећи да је користио широку базу како усмених података тако и писаних извора што раду даје велику вредност. Аутор је користио и доступну литературу и периодичку али без навођења исте. Рукопис је у архив доспео као поклон тадашњег председника општине Рековац Живадина Нешића, што је на кошуљици црним мастилом и убележено.¹

Опредељујући се да овај рукопис анонимног аутора, после 50 година од уласка у Архив, изнесем на светло дана и дам на увид научној и стручној јавности, као и широј читалачкој публици имао сам у виду да је најбоље штампати га интегрално поштујући при томе верност оригинала и начела код издавања оваквих радова.

Левач је једна од старијих наших предеоних целина, а трагови његових насеља сежу у далеку прошлост. Како прошлост овога краја до сада није довољно обрађена, осим појединих тема, биће значајно да се објави сваки нови податак и нова чињеница која се односи на овај крај. Ако се зна да у комплексу друштвене историје важан елемент заузимају природно – географске особине, етнографска грађа, посебно оснивање и тумачења имена насеља порекло становништва и др.

¹ Податак о томе ко је био председник општине Рековац 1955.године добио сам љубазношћу колеге Добривоја Јовановића из Архива у Јагодини.

биће сасвим јасно колику вредност имају овакве хронике које су писали непознати аутори а настајале су на основу грађе хетерогене превенијенције.

Левач је крај који се простире између Западне и Велике Мораве. Трагови људског живљења на овом подручју могу се пратити од млађег каменог доба – неолита. У античко доба Левач је био густо насељен о чему сведоче бројни археолошки налази, а од средњег века потврђено је овде присуство Словена. И у доцнијим историјским епохама насељен је овај крај густо.²

Први пут се Левач у писаним историјским изворима помиње као жупа 1198.године у једној повељи којом Стефан Немања дарује манастиру Хиландару нека села³. Знамо да је Стефан Немања тих година успео да своју државу прошири и припоји јој области између Западне и Велике Мораве: Левач, Лепеницу и Белицу⁴. У Немањиној повељи из 1220.године којом се оснива манастир Жича приложи он овом манастиру и жупу Левач⁵. У склопу српске државе остаће ова жупа све до пада под турску власт. Када се после битака на Марици (1371) и Косову (1389) и средиште српске државе помера на север играће Левач запаженију улогу. Левач тада добија ново становништво са југа. Географски положај ове предеоне целине указује на то да се становништво овог краја увек кретало. Једни су долазили а други одлазили. Можемо рећи да је ово подручје традиционално миграционо. Према једном попису из времена аустријске окупације Србије било је у Левчу 1733/34. године шест насељених места.

Падом под турску власт Левач је ушао у склоп Јагодинске нахије која је припадала Београдском (одн. Смедеревском санцаку) пашалуку. Такво стање задржало се до ослобођења од турске власти и стварања аутономне кнежине, када је скупштина 1834. године донела одлуку о установљењу 5 сердарстава и 19 окружја. Левачки срез је новом административном поделом припао Јагодинском окружју⁶.

Од 1836.године Србија се дели на 17 округа што је прихватио и турски устав из 1838.године. Среска начелства устројена су у Србији 1838.године турским уставом. Донет је био посебан Закон о Устројењу окружни начелничаста и главним дужностима среских начелника по коме су округ и срез били ниже управне јединице са полицијским органима који брину о реду и безбедности среза⁷. Левачки срез припадао је овом поделом Јагодинском округу.

Законом је било тачно разрађено начело по коме срески начелници примају налоге и заповести од окружних начелстава, а ови од Министарства унутрашњих послова, коме су директно потчињена. Среска начелства имала су да брину о реду и безбедности повереног среза. Оваква организација срезова остала је око 50 година.

² Историја српског народа од најстаријих времена до Маричке битке 1371., књ.1, СКЗ, Београд, 1981, стр. 109.

³ Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века (приредио: Д.В. Соловјев), Београд, 1926, стр.18.

⁴ Видети о томе: Св.Сава, Живот Симеуна Немање, дела старих српских писаца књ. И, (издање В.Ђоровић) Београд – Сремски Карловци, 1928, стр.152; Историја српског народа, нав.дел.стр.258;

⁵ Б.Радвановић, Борач драгуљ Шумадије, Крагујевац 2003, стр. 41.

⁶ Административно – територијалне промене у НР Србији 1834-1954, Београд, 1954, стр.7.

⁷ Зборник закона и уредба и уредбени указа издани у Књажеству Србији, И, Београд, 1953, к стр.78: Административно територијалне промене у НР Србији, нав.дел.стр.11: Фердо Никић, Локална управа у Србији у

Уставом од 1888.године спроведена је извесна среска самоуправа, а закон од 1.јула 1890. године успоставља двојакe управне власти: срески начелник као државна власт, а предвиђа извесну самоуправу преко среске скупштине⁸. Законом из 1905.године срески начелници постају непосредни извршиоци полицијске и управне власти у срезу. Они су дужни да врше надзор над општинском влашћу. У срезу су установљена ова надлештва: финансијско, просветно и санитетско. Нови закон о срезовима донет је после првог светског рата 1922.године. Законом од 1929.године суспендоване су све управе а октроисаним уставом није уведена самоуправа среза. После другог светског рата оснивају се у Србији срезови, који су обухватили територију више месних одбора. Народни одбори срезова постали су највиши органи власти на свом подручју које је представљало природну и економску целину. Извршни орган среза постао је Извршни одбор од септембра 1952.године уноси се доста новина у рад срезова.

Срески народноослободилачки одбор среза Левачког основан је крајем 1944.године. У другој половини 1946.године мења назив у Срески народни одбор Рековац, а обухватао је 18 месних народних одбора: Белушић, Богалинац, Велика Пчелица, Велика Сугубина, Драгово, Дулене, Калудра, Комаране, Надрље, Опарић, Превешт, Рабеновац, Ратковић, Рековац, Секурич, Сибница, Смиљевица и Цикот⁹. Године 1952. Срески народни одбор Рековац мења назив у Народни одбор среза Левачког Рековац а 1955.године укида се и припаја срезу Светозарево¹⁰.

Током постојања овог среза извршено је неколико промена, када су из његовог састава нека села припојена другим срезовима. Тако је забележено да је 1857. године село Доњи Рачник припојено Темнићком срезу. Друга промена извршена је 1886.године када је село Доња Сабанта издвојена из овог и припојена Крагујевачком срезу а село Вукмановац Беличком. Још једна промена која је имала за циљ да се подручје овог среза смањи како би се села боље груписала извршена је 1887. године када су издвојена села Љубостин и Медвеђа која су припојена Трстеничком срезу а Белушић и Горња Сабанта Беличком. Године 1899. општина Божуревац из Левачког среза прешла је у срез Трстенички.

Што се тиче самог текста, објављујемо га *in extenso*. Рукопис садржи 20 страница А4 формата, а писан је ћириличном машином, веома густо, најмањим проредом (55 реда на једној страни). Рукопис је веома јасан и читљив, тако да двоумљења у погледу нејасних речи није било.

Аутор овог рукописа био је добро обавештен о догађајима из прошлости овога краја, и имао добар методолошки приступ, оцењујући сам шта је то од значаја за археологију, историју, етнологију и друге науке, како не би пало у заборав. Настао у Рековцу средишту среза Левачког рукопис има велику вредност јер је аутор на лицу места долазио до података и користећи често изворе који нису допрли до нас, што рукопису даје велику вредност.

Објављивањем овог рукописа анонима под именом Хроника среза Левачког надамо се да ћемо допринети стварању потпуније слике о прошлости ове наше предеоне целине.

⁸ Водич Историјског архива Шумадије,(приредила В.Миленковић), ИАШК,Крагујевац,1978,стр.26.

⁹ Водич Историјског архива Средње Поморавље – Светозарево,(припремила Радмила Тошић),Светозарево (Јагодина), 1984,стр.116.

¹⁰ Исто,стр.116-117.

Историја Левча (хроника среза левачког)

Попис становништва, тј. целокупне митрополије београдске, заједно са Ваљевском епархијом извршен је године 1733-5, са бројем домова што наводимо доле.

1.	Жупањевац.....	7
2.	Лепојевић.....	8
3.	Опарић.....	9
4.	Превешт.....	4
5.	Рековац.....	28
6.	Секурич.....	4
7.	Сибница.....	9

I ОБЛАСТ

Стари Левач – Стари Левач је захватао села, као и њихове атаре: 1. Милутиновац, 2. Страгаре, 3. Селиште, 4. Велику Дренову, 5. Међурич, 6. Богдање, 7. Грабовац, 8. Планиницу, 9. Раинац, 10. Лободер (сад у срезу трстеничком, округу крушевачком), 11. Горњи и Доњи Дубич, 12. Шљивицу, 13. Калинички Прњавор, 14. Сибницу, 15. Жупањевац, 16. Надрље, 17. Доброселицу, 18. Богалинац, 19. Дулене, 20. Велику Пчелицу, 21. Доњу Сабанту, 22. Велику Сугубину, 23. Мишевиће, 24. Лозовик, 25. Јошаницу, 26. Црнчу, 27. Каленовац, 28. Горње Штипље, 29. Врановац, 30. Горњи Рачник, 31. Доњи Рачник, 32. Копривницу (Багрдан), 33. Ланиште, 34. Рибник, 35. Пањевац, 36. Рибаре, 37. Ракитово, 38. Трнава, 39. Драгоцвет, 40. Лукар, 41. Лоћику, 42. Беочић, (сва доведе побројана села припадају сада Беличком срезу), 43. Белушиће, 44. Опариће, 45. пољну.

Садашњи Левач – Природне границе садашњег левча јесу: Гелдићке планине, Црни Врх; од црнога Врха правом линијом поред планине „Јухора” на Голињску Мораву. Према овоме, садањи је левач као полукруг. Дакле, строго узевши он се налази између Гледићке планине, Јухором и Голињске Мораве. Садањем Левчу припадају села: Медвеђа, (Ово је село описао Г Љ. Симоничић, те су овде употребљавани и подаци из његова извештаја), 2. Богдање, 3. Рујишник, 4. Михајловац, 5. Мала Сугубина, 6. Божуревац, 7. Рајинац, 8. Доњи Дубич, 9. Грабовац, 10. Лободер, 11. Угљарево, 12. Планиница, (Пошто и ова села носе и сада име Левач, то ћу и о њима овде нешто рећи, мада су придодата срезу Трстеничком, а ја описујем садашњи срез левачки), 13. Риљац, 14. Горњи Дубич, 15. Шљивица, 16. Кал.Прњавор, 17. Превешт, 18. Лепојевић, 19. Опарић, 20. Пољна, 21. Мала Дренова, 22. Калудра, 23. Сибница, (ово је село описао Г. М. Милосављевић, учитељ, те су ради потпуности овде употребљени и подаци из његова извештаја),

24. Жупањевац, 25. Малешево, 26. Надрље, 27. Богалинац, 28. Вољујак, 29. Пуљак, 30. Дубница, 31. Брајновац, 32. Белушић, 33. Секурич, 34. Вукмановац, 35. Рабеновац, 36. Течић, 37. Кавадар, 38. Велика Крушевица, 39. Комаране, 40. Мотрић, 41. Баре, 42. Сиљевица, 43. Доброселица, 44. Велика Пчелица, 45. Дулене, 46. Рековац (варошица), 47. Ломница, 48. Урсуне, 49. Цикоте, 50. Слатина, 51. Велика Сугубина, 52. Горња Сабанта, 53. Ратковић.

II ПОЛОЖАЈ И ТИП СЕЛА

Сва села у низини налазе се на странама коса, огранака Гледићких планина, а у близини река и потока, где су њиве и ливаде, како би им било близо за оделавање и надзиравање. Села, пак, која се налазе у самој близини Гледићких Планина – Планинска села – јесу, као у жљебу у странама потока.

Самим положајем, планинска села: Надрље, Доброселица и Ратковиће јесу разбијенога типа, док су остала збијенога. Сем Ратковића и Доброселице, чије су куће једна од друге раздалеко и по 100 . у осталим су селима куће на растојању од 50 метара. Надрље је насељено у странама више потока. Доброселица је у страни поред потока и по самој коси. Свако село има по једну и уздуж далеко пружену изкривудану улицу – сокак. Од ових главних има више попречних, такође кривудавих, које уједно служе и као излаз у кључ – поље – или воде, к води – реци или потоку.

В о д е

Текуће Воде – У Левчу су главне текуће воде: Дуленка, која извире са Црнога Врха, Жупањевачка река, која извире из Тикве. Од њих, кад се састану у Беличком срезу, постаје Лугомир, Калинићка река, извире између самара и Тикве са Гледићких планина, пролази кроз Калинићки прњавор, Превешт, Лепојевиће и Опариће и утиче у Темнић, Бешњаја извире са оранака Беличкога Црнога Врха; Она је глава познате реке Белице, која прима и гратску Реку, састављену од Табаришког и Сеоског потока, Љубостињска река извире из Самара, Дуленка, која тече кроз села: Дулене, Пчелице, Рековац, Течиће, поред Кавадара, Рабеновца и Вукмановца и улази у Белички срез, Жупањевачка река, која тече поред Надрља, кроз Жупањевац, поред Малешева, Драгова, Белушића и Секурича те иде у Белички срез, Бешњаја гратска река налазе се у атару села Велике Сугубине.

Између села Превешти, Лепојевића, Риљца и Горњег Дубича налази се слатководно језеро на брду, које је за 50-60 метара над долином Каленићке реке, а у атару села Превешта. Ово језеро никад не пресушује и кажу да му се средина никад не следи, нити да има дна (за ово језеро везана је једна легенда, која прича како је неки човек ту орао њиву на светога Вртолому, и са њим била му жена. Бог му пошаље свога анђела да му каже да не оре. Када анђеоло дође, рекне му: „Што ореш, море, кад је данас вртолома?“ – „Нек он врти, како врти а ја ћу да вртим моју њиву“, одговори орач. Анђеоло прекрсти штапом – земља се провали и створи се језеро, у које пропадне орач и жена. Олујина, ко се тада беше подигла, однесе жени превез на једно, а ралицу на другу страну брда.

Пијаће воде – У селима: Медвеђи, Малој и Великој Сугубини, Пољни, Калудри, Белушићу, Секуричу, Вукмановцу, Рабеновцу, Урсулима, Цикоту, Ратковићу, Слатини, Комаранима, Мотрићу, Сиљевици и Барама сељаци већином пију воду са бунара. У селима пак: Богдању, Рајинцу, Планиници, Доњем и Горњем Дубичу, Божуревцу, Риљцу, Шљивици, Надрљу, Доброселици, Пчелици и Дуленима обично пију воду са извора а у осталима пије се вода са река и бунара.

Од извора да споменемо неке значајне: Луњевац, с врло добром водом за пиће, под једним брежуљком у селу Течићу, - Змајевац у селу Риљцу (овако се прозвао, прича народ, што су ту виђали змаја, и што се у њему находе змајотресине (листићи лискуна). Змај, по народном веровању, изгледа као вратило и кад рашири крила, он сине и распе варнице. Таквог су га виђали, причају, кад полети са Змајевца).

Говор вода: (Г.М.Ј. Милисављевић у своме извештају овај извор назива Зговор). Између села Купањевца и Сибнице, на 20 метара испод великог града, одакле избија у воду поточић из једног распукнутог камена високог 5 метара; окренутог југу. Вода је врло добра за пиће. Када се код излаза тог поточића чучне чује се из пећине неки глас који се приближава звуку. На пет м. од излаза поточића потиче између два друга камена, међу којима је углављена дрвена полуцев – точак, с кога се вода пије где се такође чује исти звук. Због тога је добила овакво име.

У Горњем Дубичу има извор са водом, која лечи од грознице. У Великој Пчелици код малог Ралетинца има чесма, која такође лечи од грознице.

К л и м а

У Левчу дувају ови ветрови: западни – горњак, који доноси кишу; север, који зими доноси снег, а лети промењљиво време; источни звани устока; кошава, која ведри – чисти време; југ, који зими доноси влажан снег, а лети кишу. Снегови падају већи и дуже се задржавају по планинским селима, те тами и усеви позније стижу.

З е м љ и ш т е

По висовима је земљиште ретко и измешано са камењем, те је по планинским селима потребно једној породици за исхрану од 50ха. По странама коса је смоница, од које је потребно једној породици до 15ха, а у равницама је тења – нанос, које је довољно једној породици 7 ха. У Медвеђи, Богдању, Грабовцу, Угљареву преовлађује нанос: у Надрљу, Жупањевцу и Доброселици ретка и каменита земља, а у осталим селима је смоница и гајњача. Пашњаци су приватни и има их више по планинским селима, док се по равнијим земља обделава или је под воћницама.

П л а н и н е

Од планина су најважније Гледићке планине са својим деловима: Татарном, до саме Мораве, и од ње идући северу: Самаром, Тиквом, Црним Врхом, Кременцом и Благодином. Брда су скоро сва огољена. Још се по мало горе находи на Татарни, Самару, Црном Врху и Кременцу. Обично је састављена из шуме

граничеве и букове, а само се на Самару налази још смрекове и јелове горе и на Татарима по нека јела.

З а д р у г а

У планинским селима има и више и већих задруга, до 15%, докле су у низинама врло ретке, једва 4% од домова. Још прве броје до 40 душа а друге до 20.

III КУЋА, ДВОР И ОКУЋНИЦА

Пре 60 – 70 година, нису биле куће као данас, већ су од тада претрпеле знатне измене, као у унутрашњем уређењу, тако и у спољашном изгледу. Оне су се по степено развијале и ми ћемо се постарати да овде у кратком прикажемо фазе, кроз које је она пролазила. То раније стање изнећемо по причању деведесетогодишњих старца. Данашњу кућу нећемо описивати, зато што су то већ учинили Вл. Карић и М.Б. Милићевић. Изнећемо само скице хоризонталног пресека (сл. 1)

Двориште је некада било много простије него данас. Ограђено је било врљикама. По шест и шест наслошених врљика једно на другу, са засеком на крајевима, и тако утврђених чине стач. Стачеви међу собом чине туп угао (за овим је дошао плот и тараба, а од којих је шума утрвене, многа су дворишта ограђена трњем врзином, а много шанцем без икакве друге ограде, што изгледа врло ружно). Улазило се на вратнице, састављене од неколико положених страмаца, утврљених дрвеним клиновима за усправљену пречицу и два крајња усправљења дрвета, од којих се непокретно зове вретенце, а покретне диречак. Вретенце је петицом укулачено. Вратница је била за вретенце утврђена пелешницом и гужвом, која се скидала и натицала на дирек и диречак. У новије време долазе вратнице са усправљеним летвама и шаркама. У дворишту обично беху грмови и друго планинско дрвеће, докле је данас засађено шљивама мацаркама.

К у ћ а

Кривача: Најстарија кућа у Левчу била је кривача – кривуља. Она се правила овако: Побили би се у земљу дугачки ровови, тако да се горњим крајевима саставе и ужлебе једна у другу. И између њих на средини оставило би се широко место за оцак. По рововима се ударају латне, и то се покривало кровином или папраћу. Затим се због ветра лемезало. Од овога се разликује новији облик, који има још платине, широке, до половине криваче високе и 1 дм дебеле даске, прислоњене око криваче (сл. 2). Платине су биле на врху поплетене пружењем, те су тако чувале кров од стоке. Криваче су биле с таваном или без њега. Таван је био од цепаних дасака, које стоје на пречницама, утврђених изнутра на роговима. На средини је оцак – комин, оплетен чатмом (чакмом), који се у горњем крају сужава. Оцак је био ређе и олепљен. Рупа за врата обично је остављана на јужној страни. Врата су се отварала унутра и била су на петици (сл. 3). Врата су била на засебним диречима и доле су била укулачена. Кулаком се звала ижлебљена рупа, у којој је била завучена петица од врата. Горе, пак, петица је била завучена у пелешницу, дрвен полукруг, утврђен за дирек дрвеним клиновима (сл. 4). За заклапање врата била је кључаница, звана

засоница, која се хоризонтално кретала (сл. 5). Засоница се заклапала и отклапала с поља гвозденим кључом (сл. 6). Ова је била везана узицом, која се протурала кроз рупу на поље, те када би се узица с поља повукла, скакавица би се дигла из засека и врата су се отварала. Скакавица се находила иза кључанице (сл. 7). На вратима су били прагови. На кривачи није било никаквих прозора. Новија кривача својим платијама чини прелаз од старијег облика криваче ка данашњој кући.

Брвнара и сламара – Брвнаре и сламаре појављују се скоро једновремено, мада су ипак брвнаре мало старије. Прве су се дуже године задржале у планинама, док су у долине пре замењене сламарама.

Брвнара је зграда од платина – брвана. Брвна су на крајевима усеком утврђена са брвницама из другог зида (у селу Доброселици има кућа, код којих је „кућа” брвнара са комином, а собе плетаре; покривене су шиндром – шиндроре или сламом – сламаре. Кров јој је од полатљених рогова, на којима је кровина или слама. На брвници се налазе и прозори; то су четвороугаоне рупе, чија је свака страна дугачка по 3 дм. Прозор се затвара изнутра капком, који се звао сурма. Капак се терао по жлебу уза зид, и на тај се начин прозор отварао и затварао. И ове су куће без тавана (сл. 8).

Сламара, која је заменила брвнару, гради се овако: на земљу се наместе четири кладе у виду четвороугла, на њих се положи четири греде – темељчаке, које су с горње стране уздуж ижљебљене. На саставцима тих греда усправи се по један дирек, који се споља подупире са по два подупирача, звана ћорпајанте. На та четири дирека положи се и натакну четири греде. Ове су горње греде са доње стране ижљебљене. Сада се између тих греда, а упоредо са дирекима поређају коци, чији су крајеви у жлебовима греда. Ови се коци исплету чатмом и то се онда олечи иловачом помешаном са плевом. Врата су као и на кривачама и брвницима, а прозори као на брвницима. Кров је од сламе, сена, кровине, а и шиндре, која се обично у планинама употребљава. Кров од сламе, сена или кровине још се одлемеза, да га ветар не би разносио. Ових је кућа више са таваном него без њега (сл. 9)

Ни кривуља, ни брвнара, ни старија сламара немају ни собе, ни пећи, ни слеме на крову, ни појас на дуварима, па ни темељ. Тек је новија сламара са собом и пећи, и има по један прозор, чија је свака страна по 5 дм., која је олешљена хартијом и затвара се дрвеним капком споља. Пећ им је сандучара, од земље висока један метар, широка и дугачка по 5 метра. За оваквом сламаром долази сламара по зиданом темељу.

Кућа под ћерамидом – Новије сламаре најпре су са себе збациле сламу и кровину, због чега су се и звале сламарама и замениле их ћерамидом. Први домови под ћерамидом у свему су се градили као и новије сламаре: са једном собом и „кућом”. Овде су ћорпајанте ударале паралелно са зидом и улешљене у дувару. Када су се појавиле ове куће, онда је брвнара задржала у дворишту и употребљавана за оставку под именом ижина, а и за становање, ако се који члан задруге скоро оженио. Очак је у овим кућама комин, али са покривачем бацом. Имају и таван и слеме (сл. 10).

Плетара – За овим кућама долазе плетаре са зиданим оцаком. Неке од њих имају и доклат, а неке и вајат – трем, ајат и подрум испод собе: последњи обично куће у страни, имају и по два прозора на соби и по један на „кући”. Овде се виђају и стаклена окна на прозорима. Врата су са шаркама и катанцем. После ових плетара

долазе куће са долмом, тј. отпада чатма, а на место ње долази цигла печена или непечена. Али је у свему осталом као и плетара. Овде су гвоздене пећи у собама. Врата су са шаркама и бравама са кључем. Оне су већином попођене. Плетаре и куће са долмом и сада су у Левчу најобичније, а у малом броју и од скоро јављају се куће зидане од камена и цигле печене. Оци су свуда зидани (сл. 11).

Сада пак брвнаре, умањене, без тавана, под именом амбар, служе за смештај стрмне хране, а некадање величине, такође без тавана и умањене, као зграда за оставку судова с пићем, под именом качара, ижина млекара, казаница.

Салаш је био на сојама – дебелим дирецима од целог дебла каквог дрвета, на којима је кош исплетен од прућа, а спреда затворен попречним даскама. У новије време салаш није исплетен од прућа, већ ретко опшивен – окован малим летвама.

УНУТРАШЊОСТ КУЋЕ

У кривачи и брвнари – Наћва, ископан трупац као корито – Наћвар, сандук од углављених дашчица са четири ноге ужлебљене дрвеним чивијама, служи за оставку. Такви су били и остали сандуци. Оваквих сандука и сад има по планинским селима. – Црепуља. – Тигањ. – Крчаг. – Бакрач. – Гусле. – Оружје (ловачка дуга пушка, пећанци, пиштољи с округлом и арнаутски са шиљастом јабуком, јатаган, арбије и паласке. Тикве обешене за држање ситница. – Кара, издубљен дрвени суд као ибрик, за пиће. – Колевка, од луба. – Дубак. – Сланик. (сл. 12). Лопар. – Столице треножне мале (сл. 13). Кош за пшеницу и другу стрмнину, оплетен од прућа и блатом омазан, са дном од даске. – Бурад, равна а не бокаста каца с купусом. – Ступа. – Разбој, који се састоји од шест соја, повијених у два реда у земљу. На сваке две наспрамне стране соје састављене од по једна мотчица. На прво од тих мотчица вешано је брдило и утврђено предње вратило, на средњој су биле обешене нити и подношке, а на задњој задње вратило. Испод разбоја ископа се рупа, где ће стајати подношке, а на обали те рупе седи ткаља и че. – Јахаћи прибор. – Одело. – Обућа. – Ратарски алат. – Клупе у наоколо, на које се остављају ствари. Полица у овим кућама није било. – У сламари. – У старој сламари исто што и у прве две, а у новијој поред набројаног још и полице, за оставку судова. – Долап, за оставку, место тикве у кривачи.

У кући под ћерамидом. – Поред ранијега овде се налази још и раф, у соби поред тавана за остављање ситница. – Сто. – поред стола је совра, особито у ранијим кућама. Совра је дугачка, направљена од целога стабла каква дрвета, мало је закопана, те има своје брвно. Та се совра употребљавала само о слави, свадби и другим свечаностима – свечаним приликама. Совра се поставља када би се обе стране опружила по једна клупа. У врху и дну, с клупе на клупу попречи се по један проштац, и на њима лежи совра. Обичних дана ручавали су на лопару. Тек се у овој кући јављају мале совре и сто. – Столица, четвороножна поред малих треножних. – Кревет, који је од ногара, на коме се прошје, а по овоме слама, врх које је постеља од пртеног ткива, губери и јастуци. У ранијим кућама није било никаква кревета, већ се слама простирала по земљи, а по овој је била иста простирка. После оваквога кревета са даскама, место прошја и кревета мајсторског, у новије време нађе се, мада врло ретко, и гвоздени. Дрвени тањир се јавља, тек у овој кући, а за њим долазе и земљани.

Као што је раније казано, и криваче и брвнаре и старије сламаре бејаху једнодељне просторије – „кућа“, која служаше и за спављење људи и као штала за коње и које болесно бравче, и сушница за пастрму. Ту су ручавали, вечеравали, госта примали, славили, свадбовали, болеснога неговали и мрца опремали.

Осветљење. – У најстарије време осветљење беше ватра наред „куће“; ручно осветљење бејаше луч. У новијој се сламари јавља жижак, који се справља када би се слој метнуо у какав чепак, у који би се метао један крај упреденог фитиља од памука или крпе, чији би се други крај запалио. Према жишку се ноћу радило. За овим је дошла лојана свећа, а у доцније време мирикец и гас. Палидрвца су у раније време замењивали огњило и труд. Светњак за свећу се правио од дулека задељаног с дољне стране да би стабилније стајао. С горње стране би га провртели, те направили рупу у коју је углављивана свећа. Или су просто забадали свећу у каквом суду са песком или трицама.

Јела и пића. – Јело се од вајкада готовило у земљаним лонцима и бакарним тепсијама. Огњиште је било укопано поред „куће“. На њему је у најстарије време била укопана гвоздена мечка, на коју су слагали гламље, да се врата не би спљескала (сл. 14). Јела су: чорба, јанија, зељаник, гибаница, скроб, кисео купус, пасуљ, сир, млеко, кајмак, кромпир, кисела и сува паприка, сланина, пастрма, зеље, печење, проја и пшенични хлеб. Од пића: ракија шљивова и комова, која се пије хладна и грејана. Грејана се заслађује медом или сувим шљивама, које су се муљале по ракији, јер шећера не беше. Вина је било врло слабо.

У старије време воду су пили са кладенца, чесме и реке: врло су ретки били бунари у дворишту. Судове су затискивали дрвеним чеповима или покривали убрисем.

ПОЈАТА ИЛИ КОЛИБА

Појата или колиба находи се по селима у низини још по мало, али их по брдским крајевима има доста. Тако у планини долази по једна појата на пет домова, докле су у низији тек 4 на сто. Појате су од села удаљене по планини највише по 5, а у низији само по 2 км. Садање се појате не премештају, а старе су се премештале. У старије време појате су се градиле кад би се побиле у земљу четири или више дугачких дрвета, дебелих у пречнику по 1 дм.; то су рогози. Два наспрамна рога се утврде међу собом, па што се један у врху усече ракласто, у што се ужљебе други и оба се пробуше и дрвеним клином утврде. Друга се два наспрамна рога у врху усеку и у крајеве клина одупру. Тако се могу утврдити и више пари рогова. Тада се рогови до половине латнама полатне, утврдивши латне, дрвеним клиновима, или их везавши за рокове лозом, и тако се полатне све до врха. Ако се латне не повијају за роговима, мало их насеку. При врху, пак, где се полатнити не може, употребљавају се рачваста дрвета, који крајевима најашу на најгорњу латну, а трећим крајем, дршком, запрече празно место, те тако слама не пропада. Сада се уз доњу половину рогова поређају мало косо платине, и на једном се месту остави рупа за врата. Платине се ограде за 2 дм. Удаљеним од њих плотом, звани заплотњак, оставивши само врата слободна. У тај се простор набије слама, којом се цела појата покрива. По врху сламе удари се лемеза. Изнутра се на роговима утврде положено даске, и то је таван. На средини је ватриште, а димњака нема (сл. 15).

На вратима се ударе два дирека, утврђена и горе и доле. Један је дирек доле дебео и засечен, на том засеку има рупа, која се зове стопица. Врата су од 3 – 4 даске кушацима утврђене. Крајња даска има и доле и горе напуштен репић. Горњи се зове вретено, а доњи петица. Петица се обрће на стопици, а вретено је обухваћено пелешницом, која је утврђена за горњи праг или дирек. Врата се затварају засоницом. И сада има овакох појава по планинским селима, али ретко; већином су појате лепе, мале кућице чамцаре – чакмаре са једном оцаклијом /кућом/ и једном собицом. У војин појатама по планинама ноћивају задругари на смену недељно и ту музу стоку, сире сир итд.

Код појате има кошара, наслон, па и јар за стоку. Ту су и торови. Кошара се гради исто онако као и појата, само према првој латни ударе споља пречицу, између пречнице и најдољне латне завуку се даске, које тако затварају улаз у кошару. При дну улаза с поља удари се пречница, која брани да стока изнутра не отвара врата. Наслони се налазе једино још по планинским селима. Праве се овако: побију се две соје, на њих се положи мотика, на коју се прислањају платине, само се оставе врата. Или се побију четири соје и на њих положи четири мотке, па се около ређају платине, само се остави пролаз, на којем су врата, као и на кошари. Прати се дугуљаст, а други округао. Наслони се не покривају. У њима као и у кошари имају унаоколо јасла. У наслоне се затварају једино овце и козе, а у кошару и ситна и крупна стока.

IV ПРИЧЕ И ТУМАЧЕЊА О ПОСТАНКУ ИМЕНА

Име области – Левач, народно предање, тако је назвао кнез Лазар, што му је био с леве стране Мораве.

Имена села – Пољна. Нема никакве приче, којом би се тумачило име овог села, само се прича да је данашња Пољна била некада велика варош, која се звала Шер – Пољна и да је лежала на јужном подножју Благодина. И сада се при орању налазе многе старине и читави зидани бунари, сада већ земљом затрпани. Налазе се развалине од двеју цркава, које су удаљене једна од друге 2 – 3 км. По рајкову потоку и потоку Степовцу налази се често згура, по чему би се дало извести да је то била каква рударска варош.

Сугубина – Име овог села је постало на овај начин: када су Турци све знаменитости и манастире по Србији порушили и спалили, сазиаду и за манастир Калениће, те се крену и да њега поруше. На то се скупе Срби и Левчани, те на месту данашње Мале Сугубине дочекају Турке и све их погубе – сагубе. Тако се село прозове Сагубина – Сугубина. А на коси на којој се то десило налазиле су се касније Турске чалме, те се и она прозове чалма.

Божуревац – Прича се да је ту била башта господара града у Доњем Дубичу, и сред те баште дрво божурово као украс, од тога је и село име добило. А прича се да је село то име добило просто од горе божурове.

Риљац – веле, тако се звао по рилици – ралици онога орача, које орао на вртолому – који је олуја ту донела.

Превешт – (ген Превешти) – Прича вели да се тако назвао по превеси жене помињатог орача, која је ту пала. Друго предање вели када је Кнез Лазар ишао некад са Милошем Обилићем у манастир Каленић, да га је завео Милош пречим

путем преко овога села, те му је Кнез Лазар на то рекао: „Е, јеси, Милошу, веш, па, превеш!“, од чега се тако и село прозове. Постоји и треће предање о постанку имена овога села. Тако се прича да када је Кнез Лазар бирао место за манастир Каленић, одлучио се био да га гради у Лепојевићу, где је до скоро стајала велика гомила крупног камења, за које је народ причао да је био тај камен навучен за поменути манастир. Но, неки човек покаже Кнезу Лазару лепше место за манастир дубље у планини, па што му овај рече да је веш и превеш, што остаде да је надимак томе човеку, а по њему се и село тако прозове. (За ово се село прича да су му сви људи на Косову изгинули, те је остало 77 удовица).

Лепојевић – За ово се село прича да је прозвало овако, што је Кнез Лазар бирајући место за манастир Каленић, изабрао у овом селу, као што је раније речено, и рекао да је то место лепо.

Богдање – што је ту живео Југ Богдан.

Медвеђе – Прича се да је на месту данашњег села Медвеђа била врло честа шума, у којој је находило медведа, те се тако и село прозвало. Крајеви села обично доводе своје име по месту одакле су се доселили они, који су дотични крај населили. Тако Шавран – Мала, по досељеницима из села Шаврана у Жупи. Трњача Мала, по једнима по селу Трњанима, одакле су први досељеници, а по другима по трњу, које је ту било, па је доцније искрчено. Шумаричка мала, по шуми која је ту била. Ратај – мала, по селу Ратају (окр. Крушевачки), одакле су први досељеници. Брђанска мала, због брдовитог положаја на коме је. Ковачевићска Мала и Иричка Мала, по именима највећих породица у њима. Блиска шума Топоница тако се назвала због тога што су уз њу налажене разне ствари, као: котлови, црепови, раоници, нека смеса као туч и као неки одломци од топова, те се говори да су ту ливени или бар чувани топови, од чега је дошло то назвање. Шума Орловац, по многим орловима, који су ту некад били, Липак по липама које су ту расле.

Грабовац – од грабове горе.

Раинац – по црквини, која се звала Раина.

Шљивица – О овоме имену прича се кад су први досељеници ту дошли замоле калуђере манастира Каленића да им допусте да се ту где настане. Ови им за једну јалову краву даду једну равничицу с извором, више кога је било дрво шљивица, које је сада насред села. Од те шљивице је и село то име добило.

Опариће – отуда што га увек слана опари.

Белушић – због тога што је ту био некад Турски хан, који се из далека белио.

Секурич – због досељеника из Секурича код Ситнице. Због тога Турчин, коме је припадала та земља, нареди да се и ово ново село зове као и оно старо. Друге пак веле да се зове због тога што су Турци у време Кочине Крајине све сељаке тога села исекли.

Драгово – тако прозвато 1900 год. Састављено од три села: Волујак или Волијци, код тога има место Пазариште, на коме је држан велики вашар волова, те када неки пут за неколико часова помањка све стока, прозове се Волујак; Пуљак или Пуљци, по томе што је ту некад живео неки турчин по имену Пуља; Дубница, о чијем се имену прича двојако. Тако се на пример доводи њено име, отуда, што када некад Проклету Јерину отера њен зет Никола Бољар, он је ту у потоку Дубовцу сву ноћ дубела на киши, чекајући војску да јој дође, те да се освети зету. Тако се тај

поток прозове, и када се сељаци из тога потока иселе, задрже то име и новом селу. Други причају када су некад сељаци убили неког Турчина, Турци дођу да се освете, но сељаци побегну у планину, а Турци ухвате само једну бабу и стану је мучити да прокаже где су сељаци. Када баба није хтела то учинити, турци је намеште те је 24 сата дубела.

Надрље - Кад је проклета Јерина срушила град свога зета Николе Бољара, Никола је побегао, а Јерина га гонила и ту га надрла.

Доброселица – Пре се ово село звало Злоселица, па је због ружноће тог имена промењено у Доброселица.

Малешево – Због тога што се некад рачунало као мала села Жупањевца Баре, по баровном земљишту.

Велика Пчелица – У атару овог села, веле, била су у старо време два села: Исаковац и Мишинац. У оба је било много пчела. Једаред неки домаћин из Исаковца направи Пчеле, те удавише неког лопова из Мишинца, који је крао мед. На месту, где је тај лопов закопан, продуже се сељаци из Мишинца копати, те се то гробље прозове пчеличко, а од њега и село се овако прозове.

Ратковић – по неком Ратку, који се први ту доселио.

Слатина – Због подводног земљишта на коме је.

Течић – због тога што се ту реке и потоци стичу.

Кавадар – Предање прича да је косом од брда Главеје више Рековца, која се пружа до дна села Лоћике, била варош, тако да је мачка могла по крововима прећи с краја до на крај вароши. И део вароши, на коме је сада ово село био је сав од кавана, те се отуда и село прозвало Кавадар.

Горња Сабанта – због тога што је ту некад био погинуо неки бег, па му ту и сабља остала.

Рујишник – Предање вели да га је тако назвао Кнез Лазар по рујом вино, које му је одатле у марами доношено. Има о томе и једна народна песма, само што је старац од тога сам слушао, није умео сву и редом исказати. Она гласи:

Једно вече баш када сунце седа
Шеташе се српски Кнез Лазаре
Испред своје пребијеле куле
Пребијеле куле Лазарице
На лицу му сумор беше пао
Тад се кнеже теде повратити
На танану пребијелу кулу
Пред кулом је кнеже заостао
Па погледа десно и лијево
Небил кога мого угледати
Ал угледа свога вјерног слугу
Вјерног слугу Раде Милутина
Чујеш мене, моја вјерна слуго,
Вјерна слуго, Раде Милутине
Да отидеш у доње подруме
Да позовеш војводи Милоша
Нека дође на танану кулу

Кад то зачу Раде Милутине
Оде Раде у доње подруме
Те дозива војводу Милоша
Чујеш море војвода Милоше
Хајде горе на танану кулу
Код честитог нашег господара
Господара српског Кнез – Лазара
Кад то зачу војвода Милошу
Скочи Милош на ноге лагане
Па припаса сабљу димискију
Оде горе на танану кулу
Код сво таста српског Кнез Лазара
Кад га виде српски Кнеже Лазо,
Тада Кнеже ријеч говорио:
О мој зете, Милошу војвода,
Сједи мало да ти ријеч кажем.

Онда му Кнез каже да иде у данашњи Рујишњик да донесе рујно вино па вели:

Преко наше тихе Моравице
Говоре ми и причају људи:
Да постоје много виногради
Виногради Ђорђа Кастријета
Господара земље Арбаније

Даље је старац песму заборавио, али зна да је Милош отишао у винограде са своја два побратима и да су ту затекли Ђорђа Кастријету са берачима и узели вино и за опкладу донели га у марамама Кнезу у Крушевац, који онда то место прозове Рујишник.

Има осталих места. Гледићке Планине, што се са њих далеко види.

Татарна – је добила назив, што су од ње некад долазили Татари.

Самар – што из далека гледан има облик самара.

Тиква – се тако назива, вели народ, што је ту Силна Јерина одсекла зету главу – тикву.

Благотин – веле једни, добио је тај назив по томе што су по њему пила трла и бачије, из којих су добили благоту (млеко, сир и скоруп); други пак што је са њега царица Милица угледала сина Стевана, када је долазио из Крушевца у Каленић, па је узвикнула: “Благо мене, ето мога сина!”.

Брдо Аљатин – се називало овим именом што су некад некакву девојку ту курјаци изјели, те су од ње остале само аљине.

У Горњем Дубичу има место Металица, која се тако прозвала по томе, што је Краљевић Марко метао камење, тешко по 100 кг, у атар риљачки, где и данас народ показује неко камење, велећи да је то оно, што је Марко ту добацивао.

Између Велике Пчелице и Доње Сабанте има брдо Стражара, где је била стража, која је чувала Крагујевац од Турског напада. Са тога се брда види сав Крагујевац а догледом и Јагодина и Крушевац.

Смрдан Брдо – по томе што су ту Срби у збегу толико турака побили да је све смрдело.

Манастир Каленић – вели народно предање, овако је добио своје име када је царица Милица, позвата од сина да види манастир, јахала на коњу друмом, Дервен – Вошиновцом, па кад је коњ угледао крст на манастиру, од блеска се презнуо и оборио царицу, те она онда рекла: „Еј синко небило ти валило, но ти било калило!“

V ОСНИВАЊЕ СЕЛА, РАНИЈА НАСЕЉА И ЊИХОВИ ТРАГОВИ, ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Народно предање прича, када се подигао на Турке Коча Капетан, да су са њим били једино Левчани, те зато Турци, савладавши Кочу, попале Левач и куће са земљом сравне, а Левчани се растурише: особито их много пребеже у Срем. Доцније се многи враћаху на згариште својих кућа, те се почеше и насељавати, али сада мало подаље од старог села. Стога су данас у Левчу селишта и стара села врло често. Тако је помињата Шер – Пољна поред Благодина, северно од садашњег села Пољне. Код села Мале Дренове има поток зван Зли Поток, у коме је било село. Ту, веле, када је некад био сабор о Ускрсу, Турци нападну и све исеку. Село се исели и поток се прозове Зли Поток. Зове се још и Пуста Дренова, а и Старо Село. У помињатој шуми Топоници, веле, било је село истог имена. Сем ових, има још селишта у Лепојевићу, Вукмановцу и Великој Крушевици; Старих села у Секуричу, Рабеновцу, Дулену, Великој Сугубини, Калудри, Дубници и Урсулу. Сва су ова селишта постала од Турског насеља, сем последњег, које се преселило одатле због хрђаве пијаће воде. Село Божуревац било је најпре у Кованлуку (место у атару тога села), па се на овом месту преселило због куге.

Да на овом месту рекнемо коју збеговиштима, који се у Левчу налазе на више места. У њих се народ обично привремено склања од Турског насиља. Таква су збеговишта у Урсулу и Великој Сугубини. А има збеговишта и од болести: када би завладала зараза народ је напуштао село ради чистоће ваздуха и живео у збегу докле не би престала. У Великој Пчелици има Стрељин Збег, тако назван по некаквом старцу Стрељи, који је ту у палнину Малом Јасику крио народ од Турака.

О каквим старијим насељеницима Левча народно предање ништа не зна. Вели само да је када су га данашњи становници населили, био сав зарастао у шуми и лугу. Данашње становништво није одавна ту. И они који важе као староседеоци само су се раније доселили него остали, те су заборавили одакле су старином. Ти „староседеоци“ у Левчу обично заузимају средину села. Највише је досељено из Топлице, односно са Копаоника, затим са Косова и Жупе, и од даљи крајева, из Црне Горе.

Досељавање је било најјаче у два маха: после Кочине Крајине, када је остало пусто земљиште због бекства ранијег становништва у Срем и други пут у време Карађорђева устанка.

ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА ПО СЕЛИМА

ОПАРИЋ – У Опарићу има 257 кућа. Породице су: Радовановићи (2)1), староседеоци, славе Аранђелов-дан, а преслава им је Велика Госпођа. – Миленковићи (4), такође староседеоци, славе Светог Јована по Божићу, а преслава им је Ивањ-дан. – Брашићи (11), досељени из Копаоника, а зову их Старовлашанима, славе Ђурђиц, преслављају Ђурђев-дан. – Ивановићи (7), досељеници са Косова, славе Аранђелов-дан, а преслављају Велику Госпођу. – Радовановићи (9), доселили су се такође са Косова, славе Св. Јована по Божићу, а преслављају Св. Илију. Вукићевићи (19), доселили су се из Црне Горе у Косово, а одатле су дошли овде, славе Аранђелов-дан, а преслављају Велику Госпођу. – Дацићи (2), не зна се одакле су, славе Петковицу (14)х), а преслављају Петковицу (26/7). – Поповићи (9), досељеници са Копаоника, славе Аранђелов-дан (8/11), а преслављају недељу што пада пред исти Аранђелов-дан. – Јеремићи (7), досељеници са Голака из „Арнаутско“, славе Аранђелов-дан, а преслављају Велику Госпођу. – Каревци (4), досељеници из села Жарева у округу Крушевачком, славе Никољ-дан, а преслављају Св. Николу што пада 9. маја. – Дробњаци (4), досељеници из Црне Горе, најпрте су се били населили у Косову, па су одатле дошли овде, славе Ђурђев-дан, а преслављају Св. Илију. – Крстићи (3), не памте одакле су, славе Аранђелов-дан, (8/11), а преслава им је Св. Аранђел (13/7). – Цветковићи (9), не зна се одакле су, славе Св. Јована Милостивог, преславе немају. Једна су породица са Поповићима у Риљцу и Рековцу.

МАЛА ДРЕНОВА – У малој Дренови има 130 кућа. У њој су: Алексићи (6), староседеоци, славе Св. Николу (6/12), а преслављају Св. Николу (9/5). – Ерци (14), доселили су се из Херцеговине у село Рајинац. Када су неки Турци исекли све живо у Рајинцу, остало је од Ераца двоје мушке деце од који је једно отишло у село Кнић у Грузи, а друго се доселило у Малу Дрнову. Славе Св. Николу, а преслављају Св. Николу. – Јевремовићи (6), досељеници из Топлице, слава им је Св. Никола а преслава Св. Никола. – Промицаћи (8), досељеници из Промицала у старој Србији, славе Петров-дан, а преслављају Св. Саву. – Луковци (4), доселили су се из села Лукова у Топлици, славе Илин-дан, преславе немају. – Бранковићи (8), досељеници из Срема. Називају из кулизе и сматрају их за издајнике, славе св. Краља а преслављају Преображење. Преславу су од скоро узели. – Томићи (5), досељеници из Топлице, славе Св. Тому, а преслављају Томину недељу по ускрсу. Рајичевићи (6), незна се одакле су, славе Св. Ђирика, а преслављају Св. Ђирика. – Проштаревићи (7), незна се одакле су досељени. Прозвати су тако што су када су се доселили, цепали сељацима прошје под надницу, славе Св. Краља, прекаде немају. – Златићи (10), пореклом Власи, славе Св. Луку, а преслављају Св. Марка. – Стојаковићи (7), незна се одакле су се населили, славе Св. Николу зимљег, а преслављају Св. Николу летњег. – Бабићи (8) не знају одакле су, славе Св. Јована по божићу и преслављају Ивањ-дан. – Савковићи (6), Бугари, славе Петковицу, а преслава им је Петковица. – Вратарци (6), доселили су се из Вратара у Жупи, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Тувегићи (3), незна се одакле су, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Глишићи (4), из Морачана у Црној Гори, славе Аранђелов-дан, а преслављају Велику Госпођу. Спасићи.

РИЈАЦ – У селу имају 162 куће. Породице су: Јабланци (23), староседеоци, по неким досељеници из Топлице, славе Св. Стевана, а преслављају Св. Стевана. – Ћосићи (18), досељеници из Топлице, славе Св. Јована по Божићу, а преслава им је

Св. Јован. – Гочани (14), досељеници из Гоче, славе Аранђелов-дан, а преслављају Ранђелов-дан. – Оролићи (13), досељеници са Копаоника, славе Св. Тому, а преслављају Преображење. – Ницићи (6), досељеници из Топлице, славе Св. Јована по Божићу, а преслављају Св. Јована. – Поповићи (3), досељеници из Копарића у Старој Србији, славе Св. Јована, преславе немају. – Штављани (16), досељеници из Штаве у Горњој Топлици, славе Св. Краља, а преслављају Преображење.

ЛЕПОЈЕВИЋ – У селу имају 74 куће. Породице су ове: Златанци (21), староседеоци, прозвани овако по Злати која се доселила из неког Ораховца, славе Ђурђев-дан, а преслављају Ђурђиц. – Кнежевци (10), досељеници из Кнежева у Старој Србији, славе Ђурђев-дан, а преслављају Ђурђиц. – Борџанци (5), досељеници из Борџана, славе Св. Андрију, а преслава им је Петров-дан. – Брђанци (7), досељеници из Брђана код Бруса, слава им је Аранђелов-дан, а преслава Велика Госпођа. – Поповићи (6), досељеници из Топлице, славе Никољ-дан, а преслављају Ђурђев-дан.

БОЖУРЕВАЦ – У Божуревцу има 55 кућа. Породице су ове: Дробљаци, доселили су се из Црне Горе. Најпре су дошли у Кованлук, а затим пређу у Божуревац, славе Ђурђев-дан, а преслављају Илин-дан. – Шлерићи (6), досељеници из Топлице, славе Св. Врачеве, а преслављају Св. Врачеве. – Промицаћи (8), из Топлице, слава им је Петров-дан, а преслава Верижице. – Трошићити (10), - Живкићи (8), - Рачићи (3).

РАИНАЦ – У Раинци има 120 кућа. Породице су ове: Лажићи (5), дошли из Лажана „Од Високо Дечане“, славе Св. Јована по Божићу, а преслављају Св. Јована. – Судимци (4), досељеници из Судимља, славе Никољ-дан, преслављају Св. Николу лети. Једина су породица са онима из Шљивице. Колашинци (12), досељеници из Колашина, славе Петковицу, а преслављају Петковицу. – Божановићи (2), досељеници из Божановца, славе Митров-дан, а преслављају Св. Андрију. – Максићи (2), незна се одакле су се доселили, славе Ђурђиц, преславе немају. – Борчанци (3), досељеници из Борчана на Копаонику, славе Андријев-дан, преслављају Петров-дан.

МАЛА СУГУБИНА – У Малој Сугубини има 60 кућа. Породице су ове: Мачужићи (9), досељеници из Матеруге код Манастира Жиче, славе Ђурђев-дан, преслављају Ђурђиц. – Драшковићи (11), за њих се прича да су онде од вајкада, славе Св. Стевана, преслављају Св. Стевана.

РУЈИШЊИК – У Рујишњику имају 72 куће. Породице су: Михајиловићи (Спасојевићи), досељеници из Рогачева, славе Аранђелов-дан, преслава им је Аранђелов-дан. – Срњанци (14), досељеници из Срња код Крушевца, славе Св. Стевана, преслављају Св. Стевана. – Шипићи, дошли из Шипа, славе Св. Ћирила и Методија, преслава им је Св. Ћирил.

МЕДВЕЂА – У Медвеђи има 511 кућа. Породице су у селу ове: Кезићи (5), досељеници из Жупе, славе Св. Јована, преслављају Иван-дан. – Брадићи (13), досељеници из Брада у Жупи, славе Св. Лазара (уочи цвети). – Сремци (6), дошли из Срема, слава им је Ђурђиц, прекада Ђурђев-дан. – Јачићи (3), досељеници из Жупе, слава им је Ђурђиц, а прекада Ђурђев-дан. – Здравивићи (10), досељеници из Здравина у Топлици, слава им је Аранђелов-дан, а прекада Иван-дан. – Стојадиновићи (Стојићи) (4), Бугари, славе Никол-дан, преслављају Никољ-дан. – Поповићи (4), досељеници из Попова у Топлици, славе Никољ-дан, преслављају

Св. Николу летњег. – Ђаволовићи (4), не зна се одакле су, славе Св. Јована по Божићу, а прекада им је Иван-дан. – Еркићи (4), славе Никол-дан, а прекада им је Св. Никола.

БОГДАЊЕ – У Богадњу има 170 кућа. Породице су ове: Апостоловић (6), досељени из Копаоника, славе Никол-дан, преслава им је Св. Никола. – Урошевци – (4), досељеници из Урошева, славе Св. Тому, преслављају Томину недељу по ускрсу. – Палићи (6), досељени из Копаоника, славе Св. Николу, прекада им је Св. Никола. – Катићи (6), незна се одакле су досељени, славе Св. Јована, прекаде немају. – Стаменковићи (2), досељеници из Копаоника, славе Аранђелов-дан, прекада им је Аранђелов-дан.

ПЛАНИНИЦА – У Планиници има 30 кућа. Породице су ове: Овакарићи (2), досељеници из Топлице, славе Никол-дан, прекада им је Св. Никола. – Илићи (4), досељеници из Топлице, славе Никол-дан, прекада им је Св. Никола. – Блажевци (3), досељени из Блажева у Горњој Топлици, славе Велики Спасов-дан, прекада им је Аранђелов-дан. – Арнаути (1), досељени из Топлице, славе Томин-дан, преслављају Томину недељу по ускрсу.

ШЉИВИЦА – У селу Шљивици имају 34 куће. Породице су: Судинци (31), досељеници из Судимља у Горњој Топлици, славе Никол-дан, а преслава им је Св. Агатоњик. Рођаци са онима из Рајинца. – Давидовићи (5), досељеници са Косова, славе Св. Тому, преславе немају.

ГОРЊИ ДУБИЧ – У Горњем Дубичу имају 44 куће. Породице су: Ристићи (12), досељеници са Копаоника, слава им је Ђурђиц, а преслава Ђурђев-дан. – Арсићи (9), досељеници са Косова, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Пешићи (14), досељеници са Косова, слава им је Томин-дан, а преслава Томина недеља по ускрсу. – Давидовићи (5), досељеници са Косова, славе Томин-дан, а преслављају Томину недељу по ускрсу. – Ивановићи (5), досељеници са Косова, слава им Св. Параскева, а преслава Св. Параскев.

ПРЕВЕШТ – У Превешту имају 94 куће. Породице су: Мирковићи (9), доселили се одавно са Скадра, славе Св. Јова, а преслављају Иван-дан. – Јанковићи (9), досељени из Пећи, слава им Св. Јован, а прослава недеље по Петрову-дне. – Кандићи (14), досељени из Колашина, славе Петковицу, а преслава им је Петковица. – Ковачевићи (8), досељеници из Доњег Тенкова, славе Петров-дан, а преславе немају. – Милићевићи (10), славе Св. Николу, а преслављају летњег. – Видаковићи (11), досељеници са Косова, славе Св. Јована, а преслава им је Ивањ-дан. – Угриновићи (5), староседеоци, славе Св. Јована. – Белојевићи (4), славе Св. Краља, а преслава им је Преображење. – Вучетићи (8), славе Аранђелов-дан, преслава им је Велика Госпођа.

ПРЊАВОР – У Прњавору има 40 кућа. Породице су: Рашковићи (7), досељеници из Црне Горе, славе Св. Јована, а преслава им је Св. Илија. – Лукићи (1), досељеници из Црне Горе, славе Срђев-дан, а преслава им је Св. Агатоније. – Максићи, досељеници из Црне Горе, слава им је Св. Јован, а преслава Ивањ-дан. – Милисављевићи (3), досељеници из Црне Горе, славе зимљег Св. Николу, а преслављају летњег.

ЖУПАЊЕВАЦ – У Жупањевцу има 113 кућа. Породице су: Вучићевци (14), досељеници из Пећи, славе Св. Николу зимљег, а преслављају летњег. – Марачани (42), досељеници из Црне Горе, славе Св. Ранђела, а преслава им Св. Аранђео. –

Блажевци (14), досељеници из Блажева у Горњој Топлици, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Бркићи (Кулизе) (1), славе Св. Краља, преславе немају.

НАДРЉЕ – У Надрљу имају 62 куће. Сељаци су сви досељени са Малог Косова из Параде. Сви славе Петковицу, а преслављају Петковицу.

МАЛЕШЕВО – У Малешеву имају 32 куће. Породице су: Јеротијевићи (8), досељеници са Косова, славе Св. Аранђела, а преслава им је Св. Аранђео. – Куштрићи (4), досељеници из Новог Села у срезу Трстеничком. Прво су били насељени у Надрљу, славе Св. Николу зимњег, а преслављају летњег. – Томићи (8), досељеници из Тимока, славе Св. Тому, а преслављају Томину недељу по ускрсу. – Радошевићи (6), досељеници са Копаоника, славе Св. Аранђела, а преслављају Св. Аранђела.

ДОБРОСЕЛИЦА – У Доброселици има 68 кућа. Породице су: Радошевићи (12), досељеници из Мораче, славе Аранђелов-дан, а преслава им је Велика Госпођа. – Гољићи (16), досељеници из Пећи, славе Св. Јована, а преслава им је Ивањ-дан. – Синђићи (10), досељеници из Колашина, славе Св. Параскеву, а преслава им је Св. Параскева.

ДУЛЕНЕ – У овом селу има 78 кућа. Породице су: Марковићи (9), славе Св. Луку, а преслављају Св. Марка. – Анђелковићи (4), слава им је Ђурђиц, а преслава Ђурђев-дан. Сви су се они доселили из Топлице.

ВЕЛИКА СУГУБИНА – У селу има 130 кућа. Породице су: Радовановићи (13), старинци, славе Св. Николу зимњег, а преслављају летњег. – Шапонићи (25), незна се одакле су досељени. Славе Св. Саву, преславе немају. Остали су сви доцније досељеници из Рудничког и Крагујевачког округа.

СЛАТИНА - У Слатини има 50 кућа. Породице су: Милићевци (6), они су од три брата који су се доселили са Рудника, славе Ђурђиц, а преслављају Св. Пантелију. Остали су из Рудничког и Крагујевачког округа.

РАТКОВИЋЕ – Радосавчевићи, досељеници из Коларића. Они су сродници са Тувенчићима у Вукмановцу, Челиковичима у Урсулу и Поповићима у Рековцу и Риљцу, славе Св. Јована, преславе немају. Спасићи (2), славе Ђурђев-дан, преслава им је Ђурђиц.

КАВАДАР - У Кавадару има 130 кућа. Породице су: Љубтенци (11), досељеници из Љубтене под Јастребцем (округ Јастребљевачки), славе Ђурђиц, преславе немају. – Типсари (5), досељеници из Копаоника, слава им је Ђурђиц, а преслава Ђурђев-дан. – Добрићи (25), досељеници из Копаоника, славе Св. Јована, а преслављају Иван-дан. – Радићићи (14), стари се њихов презетио у Љупетинце, а незна се одакле је био. Славе Св. Јована, а преслављају Илин-дан.

ЦИКОТ – У овом селу имају 62 куће. Породице су: Симоновићи (5), досељеници из Топлице, славе Св. Алемпија, преславе немају. Остали су из Старе Србије.

ЛОМНИЦА – Сви су сељаци досељени из Топлице.

РЕКОВАЦ – У варошици Рековцу има 255 кућа. Породице су: Шишмановићи (3), староседеоци, славе Св. Аксентија, а преслава им је Св. Ћирик. – Перићи (5), досељени из Топлице, славе зимњег, а преслављају летњег Св. Николу. Рођаци су са Бешићима у Пољни. – Спасићи (14), досељеници из Шантаровца у срезу Беличком, слава им је Ђурђев-дан, а преслава Ђурђиц. Рођаци су са Спасићима у Великој Крушевици, Ратковићу и Малој Дренови. Има их још у

Великој Медвеђи (Ресава), Београду и Паланци. – Анђелићи (10), досељеници из Топлице, славе Св. Аранђела, а преслава им је Св. Аранђел. – Ђупићи (5), досељеници из Топлице, славе Св. Јована, а преслава Ивањ-дан. – Остојићи (13), старинци, славе Св. Николу зимњег, а преслављају летњег. Има из једне куће и у Београду. – Жуњићи (4), досељеници из Жуња у округу Крушевачком, славе Св. Аранђела, преслављају Св. Аранђела. – Бушетићи (14), досељеници из Беласице, слава им је Св. Тома, а преслава Томина недеља по ускрсу. То су име добили због тога, што им је неки стари обушио уши. Има их још у Милутовцу и Падежу (срез темнићки) и Мијајиловцу. – Дробњаци (7), досељеници из Црне Горе, славе Св. Ђорђа, а преслављају Св. Илију. – Томићи (20), досељеници из Топлице, славе Св. Луку, а преслављају Св. Параскеву. – Поповићи (3), досељеници из Топлице, славе Св. Јована, преславе немају. Прво су се били доселили у Риљац. Једна су породица са Поповићима у Риљцу и Цветковићима у Опарићу.

УРСУЛЕ – У овом селу има 90 кућа. Породице су: Кајићи (2), досељеници из Топлице, славе Св. Лазара. – Милосавчићевићи (25), досељеници из Топлице, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Шошићи (7), досељеници из Топлице, славе зимњег а преслављају летњег Св. Николу. – Бркићи (5), досељеници из Топлице, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Челиковићи (15), досељеници из Копарића, славе Св. Јована, преславе немају.

ВУКМАНОВАЦ – У Вукмановцу има 123 кућа. Породице су: Колићи (3), старинци, славе Св. Николу, а преслава им је Ђурђев-дан. – Никшићи-Црнатовци (3), досељеници из Црнатога у Доњој Топлици, славе зимњег а преслављају летњег Св. Николу. – Тувегићи (5), досељеници из Топлице, славе Св. Јована а преславе немају. – Грашевчани (6), незна се одакле су, славе Св. Аранђела а преслава им је Св. Аранђео. – Бакашунуовићи (3), незна се одакле су се доселили, славе Св. Параскеву, а преслављају Параскеву. – Џопићи (5), незна се одакле су досељени, славе Св. Јована, а преслављају Ивањ-дан. – Смиљковићи (10), не зна се одакле су се доселили, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан.

РАБЕНОВАЦ – У Рабеновцу има 25 кући. Породице су: Мркићи (6), досељеници из Топлице, славе зимњег а преслављају летњег Св. Николу. – Ђокићи (2), досељеници из Скопља, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Тукићи (1), досељеници из Скопља, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан. – Вукањи (7), досељеници из Вукање, славе Ђурђиц, а преслављају Ђурђев-дан.

ТЕЧИЋ – У Течићу има 108 кућа. Породице су: Ристићи (4), досељеници из Топлице, славе Никол-дан зимњи, а преслава им је летњи. – Домишевци (30), досељеници из Старе Србије, славе Ђурђев-дан, а прекада је Ђурђиц.

БЕЛУШИЋ – У Белушићу има 175 кућа. Породице су: Јаковљевићи (5), досељеници из Црне Горе, славе Ђурђев-дан, а преслава Ђурђиц. – Саратлићи (25), досељеници из Врања, славе Аранђелов-дан, а преслављају Бели Петак (по Светој Тројици). Картавельци (20), досељеници из Врања, славе Св. Аранђела, а преслављају Св. Аранђела. – Марковићи (5), досељеници из Топлице, славе Св. Алимпија, прекаде немају. Зељићи (6), досељеници из Копаоника. Славе Лазареву Суботу, прекаде немају. Павловићи (3), досељеници из Јабукe код Врања, славе зимњег, а преслављају летњег Св. Николу. – Милетићи (4), досељеници из Сушице (окр. крушевачки). Славе Св. Стевана, а преслава им је Св. Аранђел. Ужаревићи (3), досељеници из Врања. Славе Св. Аранђела а преслава им је Св. Аранђел.

СЕКУРИЧ: У селу Секуричу има 240 кућа. Породице су: Милићевци (50), досељеници из Секурича у Ситници. Славе Св. Аранђела а преслава им је Св. Аранђел. Дуленци (20), досељеници из Дулена. Славе Ђурђиц, преславаљају Ђурђев дан. Радојичићи (10), досељеници из Секурича у Ситници. Славе зимњег, а преславаљају летњег Св. Николу. – Исавци (2), досељеници из Исова. Славе Св. Стевана, а преславаљају Св. Стевана. Рамњани (20), досељеници из села Рамња са Јанкове Клисуре.

МОТРИЋЕ: У Мотрићу има 56 кућа. Породице су: Шљивари (3), досељеници из Судимја. Славе Параскеву (14. 10.), преславаљају 26. 07. Вуловићи (12), досељеници са Копаоника. Славе Св. Николу а преслава им је Св. Агатоник. С Вуловићима су иста породица и Ацићи у Милутовцу (ср. трстенички), Милојевићи у Великој Дренови (ср. трстенички) и Јолушићи у Трстенику. Бајчетинци (3), досељеници из Бајчетине. Славе Св. Параскеву, а прекада им је Св. Параскева. Топличани (8), досељеници из Топлице. Славе 26. 11., преславе немају.

КОМАРАНЕ: Причају да се некад из Судимља доселило шест брата, од којих је први остао у Медвеђи у срезу трстеничком, други у Великој Дренови, трећи у Раинцу, четврти у Шљивици, пети у Мотрићима а шести у овом селу.

ГОРЊА САБАНТА: У Горњој Сабанти има 140 кућа. Породице су: Равништанци (15), досељеници из Равништа у Топлици. Славе Св. Аранђела, а преслава им је Аћим и Ана. Требињци, досељеници из Требиња. Слава им је Св. Лука, а преслава Св. Марко. Тарани (5), досељеници из Црне Горе. Славе Ђурђиц, а преславаљају 23. 04. Кулизе, досељеници из Колашина. Славе Св. Краља 11. 11., преславе немају.

ДОЊА САБАНТА: И становништво Доње Сабанте састављено је од истих породица, из које и оно Горње Сабанте, јер су обе чиниле једно село.

КАЛУДРА: У Калудри има 96 кућа. Породице су: Шутићи (6), постали од неког Шује, који је ту од вајкада. Слава им је Св. Јован, а прекада Ивањ-дан. Панџићи (16), досељеници из Топлице. Славе Св. Илију, преславе немају. Требињци (15), досељеници из Требиња. Славе Св. Луку а преславаљају Св. Марка. Ранковићи (5), досељеници из Срема. Славе Св. Јована (24. 02.), а преславаљају Св. Јована (29. 08.). Марковићи – Ђурићи (16). Неки Алија дошао је са сестром Златом у Лепојевиће из Ораовца. Ту се Алија покрстио и удао сестру Злату, те су од њље Златанци у Лепојевићу. А алија је на крштењу добио име Ђура, али су га због првог имена звали Али-Ђура. Он пређе у Калудру и ожени се Павом од Ранковића и ту се настани. Од њега је ова породица. Слава им је Ђурђиц, а преслава Ђурђев-дан. Ђурићи (6) славе Св. Тому, а преславаљају Томину недељу по Ускрсу.

ДРАГОВО: У Драгову има 270 кућа. Породице су Алексићи (6), славе Ђурђиц, а преслава им је Ђурђев-дан. Мирјанићи (4), славе Митров дан, а преславаљају пропока Јеремију. Конијанићи (9), славе зимњег, а прославаљају летњег Св. Николу. Права им је преслава била 22. 08., па су је, да би се од Турака сакрили, променили. Цветићи (5), слава им је Св. Лука, преславе немају. Све су ове породице старинци и обично у средини села и око извора Јелава. Још су у селу били Чуљковићи, који су се утрли. Славили су зимњег а преславаљали су летњег Св. Николу. Влашковићи (13) тако прозвани по деди Влаши. Досељеници из Параде. Славе Св. Луку а преславаљају Св. Пантелеју. Перићи, досељеници из Топлице. Славе Ђурђиц, прекадују Ђурђев дан. Бучани (1). Прича се да је Никола Новаковић

из Опарића, ађутант Карађорђевић, у збегу код Алексинца узео једно дете, које је носила нека девојка, сестра детиња. Дете је однео кући и дао Миленку Бучићу, јер овај није имао деце. Славе Св. Аранђела (8.11.), прослављају Св. Аранђела (13.07.). Мојсиловићи (6), досељеници са Косова. Њих је било шест брата, и од њих су двојица погинула бранећи манастир Јошаницу. Бежали су и у Срем, и то у Сланкамен. Тамо и сада има једна кућа од њихове породице. Рођаци су са Николићима и Слатини. Гајићи (38), досељеници из Колашина. Славе Св. Николу зимњег, а прослављају летњег. Слава им је прослава била Св. Агатоник (22. 08.), те и данас тога дана носе у цркву колач и свећу. Бежали су и у Срем. Од ове породице има једна кућа (нечитко). Прослављају Св. Аранђела. Нешковићи (12), досељеници из Врање. Славе Св. Аранђела (8. 11), прослављају Св. Аранђела (26. 03.).

СИБНИЦА: Давидовићи, најстарија породица у селу, не зна се одакле су досељени. Славе Св. Јована. Курандићи, досељеници из Лесковца. Славе Св. Стевана (27. 12.), а прослављају Св. Стевана (2. 08.). –Промицаћи, досељеници из Брезовице у ср. трстеничком. Славе Св. Параскеву и Св. Јована. Живадиновићи, досељеници из Брезовице у ср. трстеничком. Славе Св. Параскеву и Св. Јована. Ивковићи, досељеници из Сјенице. Славе Св. Игњата, прославе немају. Антићи, досељеници из Мораче у Црној Гори, славе Св. Аранђела. Степановићи, Радичевићи и Весићи, славе Св. Јована.

Пољна: У Пољни има 266 кућа. Породице су: Црешњичани (25), досељеници из Црешњице. Прокићи (3). Коларевићи. Милићи, досељеници из нишке околине. Мађари, досељеници из Мађара. Стошићи (2), старинци. Таврићи, досељеници из Штаве у Топлици. Славе Св. Мику, прекаде немају, али су да не би били без прекаде као Вук Бранковић, подигли Цркву у Штави и посветили је преображењу, па су преображење узели. Плањани (4), Микићи (4), Љутевци (7), досељеници из Љутева. Славе зимњег, а прослављају летњег Св. Николу. Параћани (8). Николићи (1). Јовановићи (80), старинци. Џекићи (8), старинци. Радошевићи (4), Ћорићи (10), старинци. Старжевићи (9), досељеници са Копаоника. Бобођањи (3), досељеници из Бобота. Миловановићи из Жупе. Шошићи (3). Брадићи (8), Миленковићи, славе Св. Аранђела, а прослава им је Ивањдан. Јевтићи са Копаоника. Вучковићи (5), Бркићи (9), досељеници из Копаоника. Вучковићи (5), Бркићи (9) досељеници из Топлице. Васићи (7), Трњачани, Брадићи. Дачићи, Мађарци, сви досељеници из Топлице. Минићи (5). Томићи, досељеници из Ниша.

МИЈАИЛОВАЦ. У Мијатовцу има 89 кућа. Породице су: Петрушинци (12), досељеници из Жупе. Славе зимњег а прослављају летњег Св. Николу. Милићи (12), досељеници из Жупе. Славе Св. Илију, прекаде немају. Шолићи (4), такође из Жупе. Славе зимњег а прослављају летњег Св. Николу. Петковићи (4), досељеници из Жупе. Славе Св. Тому а прослављају Томину недељу по Ускрсу. Благојевићи (1) из Жупе. Славе 13. 02. па прекада им је Михољ дан. Симићи (2) из Жупе. Славе Св. Агатоника, прославе немају. Оролићи (3), досељеници из Беласице. Славе Св. Тому, прослављају Томину недељу (по Ускрсу).

ВЕЛИКА КРУШЕВИЦА: У овом селу имају 94 куће. Лесаковићи (5). Милићи (50). Анцаковићи (7). Ћирићи (8). Лулићи (3). Спасићи (1). Славе Ђурђев дан, прослављају Ђурђиц.

ОБИЧАЈИ И НОШЊА

Кућом заповеда домаћин. Кад он улази у кућу, сви млађи устају и стоје донде докле он не седне. Мушко се више особито је то било у старије времена, цени од женскога. Кад мушкарац прође поред женских, оне се дижу на ноге. У кући најмлађа снаха или, ако овде нема, девојка увече изује мушкараца чисту обућу и метне да се суши. Невеста по Смиљевцем за годину дана кад сретне на путу мушкараца, стане пред ње, три пута му се приклони, придржавајући једном руком смиљевац да не падне, а другу држећи уз знак поштовања на прсима и онда га пољуби у руку. Пређе су били много побожнији него данас: светињу нису псовали као данас, постили су редовно све посте, среду и петак. Празноверни су и сад као што су и пре били.

Од пре женске нису радиле у поље, а данас копају, жњу, врху, жељу, пласте, секу дрва, сеју итд. Пређе су се сакупљале у кућама на рад и то су звале прело, а сада се скупљају на сокаку, те раде уз причу и песму, и то сад зову седељка. Као поједне породице из села имају своје заједничке славе, које зову литије. Тако Пољна слави Младенац, Кавадар Св. Јована, Плажине, Течић, Богдање и Цикоте први дан Тројице. Мотрић и Комаране други дан Св. Тројице, Рековац, Ломница, Лепојевић, Превешт, Урсуне, Секурич, Маленово и Рујиниц Велики Спасов-дан (у четвртак 40 дана по Ускрсу). Риљац, Мала и Велика Сугубина, Мала Дренова и Горња Сабанта Мали Спасов-дан (у четвртак по Великом Спасов-дану). Опариће Константина и Јелену. Белушић, Велика Топлица, Шљивица, Г. Дубич, Прњавор, Богалинац и Слатина Другу Тројицу. Калудра, Доброселица и Дулене Бели Четвртак (четвратак по Св. Тројици). Надрље и Рабеновац Бели Суботу. Ратковић Недељу по Великом Спасов-дану. Сиљевица Недељу по Ђурђев-дану. Вукмановац и Медвеђа Бели Петак. Половина села Велика Крушевице слави Недељу пред велики Спасов-дан, а друга половина сам велики Спасов-дан.

Сем литије свако село има и богомољу то је један дан у години, који су узимали да светкују када је владао помор међу људима или у стоци. Тако Велика Крушевица има Богомољу Првог октобра, Рековац недељу пред Митров дан, Ратковић 21. новембра, Течиће 1. јануара, Цикоте 13. децембра, Урсуне 24. септембра, Велика Пчелица Тодорову Суботу, Дулене покладе великог поста, Жупањевац Недељу по јесењем Крстов дану, Малешево 1. марта, Баре Ђурђев дан, Мијајиловац Недељу уочи Св. Илије.

Поред обичних слава поједине породице заветују по који дан у години. Тако Брадићи у Пољни неће ни за живу главу радити што с воловима на дан 8. маја, због тога што је неки њихов стари радећи тога дана страдао.

Некада мушко одело чињаше пртена кошуља, са широким и отвореним рукавима; цемадан од белог сукна с извађеним недрима дугачак до испод појаса са преклопљеним крајевима; гуњче такође од белог сукна; чарапе дугачке до испод колена, са два поплета; опанци, силав, фес, у врху него у дну са кићанком. Сем феса ношена је и капа дилара, која је била на кришке направљена од парчића, боје је била црвене, постављена памуком, у врху проширена. Још је била и капа ћулав исплетен од памука. Све су ове капе куповане у трговинама. Сукно су само жене ткале. А одело кројили нарочити мајстори.

Женско је одело било: кошуља, хаљина од белог сукна, дугачка скоро до пета са рукавима, по њој се опасивао појас; по хаљини је долазио зуб, такође од

белог сукна, без рукава дугачак до испод колена, крајеви до колена, крајеви с преда му се нису састављали. Удаваче су везле зубум црвеним, у један, два или три реда, према чему је био једнограњац, двограњац и трограњац, последњи се особито ценио, хаљине су се закопчавале закопљачима, које су саме правили одело или је било све брело, а црно је сматрано за поругу. Раније су женске носиле на глави шиљату капу од од луба, платном опшивеним, за коју је озади био приказан преткан од вуне прелаз, који је досезао чак до пете. Лети се носиле само кошуље и једну узану вунену запрегу, иза ове капе дошла је друпа – цега, која се и данас носи, цега се прави овако; начини се од луба котур са данцетом, на горњој страни око данцета превију три лозе премију те је оно узвишење озго по лубу дође накид од новца. Позади се прикачи превез, овде од платна, који сада допире до сиса. Цега се затим превеже марамом и позади окити пауновим перјем.

Данас мушкиње носе одело црне боје. Код женскиње, пак су остали хаљина и зубуи, а место њих су дошле кратке сукнене женске гуње на струг и завијаче, састављене од две поле, чији крајеви небеху сашивени већ се просто преклапаху. Ове се завијаче могу данас видети.

Младе невесте како раније тако и сада се разликују по оделу. Некад су носиле на главу смиљевац прављен као цега само много више и искићен перјем, са прикаченим платном озади од црвене богасије (данас се та материја зове мусур), које је досезало до пете. Од исте је црвене материје спреда је за смиљевац прикачен дувак сашивен сребрном, те покрива лице младе који, кад је венчање доведу момковој кући, поцепа кум или стари сват те види шта су довели за момка. Тај смиљевац носе младе за годину дана после удаје па после узме цегу као и остале жене. Од те материје млада је носила и горњу хаљину, звану вуте, која је била дугачка до појаса и изнутра постављена памуком. Још је носила и завијачу.

ЗНАМЕНИТОСТИ ИЗ СТАРИНЕ

Места. Табориште, знано по томе што су устаници раскинули везу између Јагодинских и Крагујевачких Турака. Кнез Милош га је два пута посетио и побио један камен. Тако исто га је посећивао и Кнез Михајило. У дну села Жупањевца има један камен побијен у земљу, висок један и педесет метар изнад земље, зове се белег. Народ прича да је одатле Јерина срушила из топова град Николе Бојара.

Градови. У селу Грабовцу град заузима простор од пола ха. Од града се одваја један зид, који иде косо и упада у Мораву, дугачак је 1000 м с друге стране града иду басамаци, који силазе до потока, где је Јак извор са добром водом. Басамци су дугачки 150-200 м широки су 3. Зидани су од малог нетесаног камена. Зидови су од речног моравског камена. Високи су 5-6 м; а широки су 1 м. у њима се виде храстове греде. На средини града, кад се ногом лупне, под бабњи по зиду се виде паљевине. Народ га преписује Јерини.

У Опарићу на једној висоравни. Узвишеној над речном долином за 15 м. виде се неке рушевине од града. Кад се удари ногом бабњи. Место се зове Градиште, народ га преписује Јерини. У Дољем Дубичу такође има град, који заузима простор од 75 ари. Град је двоструки унутра је амли квадратан град. Чија је свака страна дугачка 15 метара (...).

Од квадратног града спољашњем зиду полазе радијално 30-35 зидова, који су на источној страни дуги по 30, а на осталим по 15 метара. На јужној се страни не познају. Унутрашњи је град попођан квадратним печеним циглама, чија је свака страна по 0,50 м. Кад се под удари бабњи. Зидови су од речног камена. У граду је нађен један наковањ, један мали будак и једна половина жрвања, која је сада у темељу једне куће. Често се нађе и по који новац. Зидови су такоређи сављени са земљом.

Више Рековца на брду Главеји има велика стена, за које народ прича да је ту био град Филипа Мацарина.

У Превешти, на одсеку, с десне стране Каленићке реке, био је град, али је тако разорен, да се тек познаје да је имао облик круга. Зидан је од речног камења. Народ га зове Грчким или Јерениним и прича се да је ту седео Цар Константин.

У Жупањевцу има три града. Милићевић помиње један и то онај у селу. Тај еј град на једној висоравни, с десне стране реке, 40 м. изнад ње. Облика је правоугаоника, дугачак је око 80, а широк 60 м. Прићи му се може само са јужне стране. Зидан је каменом речним, а има и другог камена. Спољни зид је широк један м, а толико је и висок. На многим местима је сављен са земљом. На крајевима западног зида биле су куле, од којих је једна и сад висока 4 м. Рупе за греде стоје на 3 м. од земље. Кулама су зидови дебели по 2 м. По зидовима куле, метар од земље, налазе се неки округли олуци од 6 цм у пречнику и то при углу северног, западног и јужног зида. Унутра је испуњена каменом и малтером од зидова исте куле. Друга два града налазе се на једном голом брду, на сахат даљине од села, идући уз брдо. Велики је град на сахат даљине из села идући уз брдо. Тај је град на врху брда, темељ му је самом голом камену. Зидови, дугачки с једне 250, с друге стране 80 м, сављени су са земљом. Унутра у граду имају остаци од двеју грађевина, које по темељу личе на цркве. Прва је облика правоугаоника, чија је једна страна 10, а дугачка 3 м. На тај се правоугаоник наставља круг, као олтар, чији је пречник 5 м. Код друге је куле једна страна дугачка 15, а широка 3 м, пречник је код круга 5 м. Куле су попођане циглом, која је 60 цм дугачка, 40 широка и 4 дебела. Са источне стране овога града налази се природна пећина, висока 2 м, широка 60 цм, дугачка 8 м у правцу под градом, затим 2 м скреће десно, па опет иде 2 м под град. Ту настаје једно дуло 1,50 дубоко, а 2 м широко. Над њом је једно удубљење на 1 м преко дуле се види три тесне рупе, од којих најшира има 0,50 м у пречнику. Мали град је на једном заравњу 30 м испод великог; дугачак је 60, а широк 20 м. Оба су зидана каменом из околине. Између ових градова има бунар, једном грубом стеном поклопљен. У њега се силазило низ басамке поред стене, који су у њој садељани. Људи су се спустили наниже за 30 степеница. Када се камен баци, чује се врло дуго клопарање, и тек се после дуго времена чује да је пао. Пред великим градом, са северне му стране, има мање брдо, које се зове Стражевица. Оба града напред преписују „Силној Јерини”.

У селу Дуленима има градиште „Силне Јерине” на месту званом гомила. Темелј му је кружног облика. Зидан је од камена из ондашње околине. Зид је висок 1 м.

У Великој Сугубини има град који је порушен са брдом Селакова у селу. Налази се између Велике Сугубине, Белице и села Мишевића. Темелј је

правоугаоник. Зидан је каменом из околине и речним! Народ га приписује „Силној Јерини”.

У Секуричу има градиште, пространо 1 ха, сасвим раскопано. На 30 м има камени отсек, зван „Девојачка стена”, висине 50 м. Одатле је, прича се, скочила нека девојка да не би пала Турцима у шаке. Између девојачке стене и градишта јесте стари пут, којим се ишло из Левча на арваринско поље у бој. Још су у Секуричу зидани Грабац, на једној висоравни, велика 1 ха, облика кружног са зидовима 1,50 високим и до 1 м дебелим.

Још имају на с-и од села Сибнице, за ½ часа од села, развалине неког града, за који народ вели да је Никола Жупана била.

Црквине. Једна црква има у Опарићу, где је нађен неки златан крст који су узели каленићки калуђери. Болеснице је походе петком. Има и у Лепојевићу и Раменовцу у школској порти.

У Раинцу има црква до „старог гробља”. Зид јој је висок 1 м, патос сав као да је цементиран. Грађен је од лаког брдског камена. Веле да је била посвећена Св. Петру. Порушили су је Турци када су ударили на Краљево.

У селу Богдању има црквина, звана Ђуровача, која се налази у планини Богдањштици. Зид је за 0,50 м изнад земље. Крај зидина се налази гробница на коју лежу болесници да би оздравели. Народ прича да је направљена за Цара Константина. Посећују је недељом. Друга је црквина код чесме „код брестова” у долини моравској. Цркву је градило, вели предање, Југ Богдан, а чује се неки Богдан. Прича се да је неки путник, прошавши туда када су је мајстори градили, упитао их шта раде, и када су му казали да граде цркву, он им рекао зашто је граде ту када ће је Морава однети (Тад је она текла кроз село Чаире). Кад то мајстори доставе Богдану, он нареди те се томе путнику закују вилице, од чега он умре и ту га сахране. Причају када су пре 30-35 година неке ћерамиције разорале гробље, које је око цркве, да направе гумно за простирање ћерамиде да су нашли једну главу, чије су вилице биле закопане гвозденом пијавицом. Не посећује је нико јер је вода плави.

Трећа је црква на брду, од које су остали цели зидови, само што крова нема. Причају да је била на другој страни Мораве, па да је на ово место прелетела, због тога што је тамо крај ње нека жена простирала нечисте пелене. Посећују је петком.

У Пољни има црква, звана Госпођина Црква, од које постоји само темељ. Под од камена и камени сводови око врата употребљавани су за садању Пољанску цркву. Још се у Пољни показује место где је била Грчка Црква, а иначе нема остатака.

У Великој Пчелици имају развалине ман. Дењковац и једне без имена. Дењковац је лежао на обали Дуленке. Зид му је висок 1 м. Има каменаса плочом часне трпезе. Долазе му од слабости (Прича да је ту живео неки владика са калуђерима. Неки хајдуци науме да владици отму новац, па му ноћу ухвате слугу у винограду више манастира. Приморају га да изазове владику на поље да му отвори, рекавши да га је ухватила грозница. Владика отвори, те тако упадну код њега хајдуци и затраже новац. Владика пође са њима у испосницу Ралетинац где је новце држао. Но наред пута се сване. Хајдуци онда убију владику и ту буде закопан, те се и сада зове „Владичин гроб”.)

У Надрљу, у речној долини, близу града Николе Бољара, има црквина са зидовима од 2 м и олтаром чији је под као цементиран. Грађена је од камена из села Баре. Припрата је попођена циглом.

У Калудри има црквина с олтаром к југу. По темељу се познаје да је горела. Обновљена је 1893. На камену је нађен запис из кога се види да је била посвећена Св. Николи. Болесници је похађају петком.

У Сибници такође има једна црквина на подножју брда на коме су помињата два града Жупањевачка, а у самоме потоку. Зидови су 3 м високи; одржао се и свод на вратима. Крива нема. Врата су јој с источне, а олтар са западне стране. Прављена је од камена из околине. Болесници је посећују петком.

У (нечитко) и то у дрно – Пољу има остатак једне цркве. Прича се када су је некад хтели оправљати, одлети од ње даска и падне на место ман. Каленића. Кад мајстори продуже радити, одлети и друга, па и трећа, те они оставе и оду те оправе Каленић.

У Течићу, код Рогољевице, била је црквина звана Рогачица. Срушена је до темеља.

ГРОБЉА. У Пољни има „цировско гробље” под самим Благином и једно гробље око црквишта Госпођине Цркве. У Руишнику „латинско гробље”. У Богдању у виноградима „цидовско гробље”, усред села „гробљиште” и код старе суднице такође „гробљиште”. У Планиници „цидовско гробљиште”. У Урсулима „старо гробље”. У Малешеву „римско гробљиште”. У Гор. Дубичу „гробљиште”. У Секуричу „градиниште”. Ту су гробови изгинули у Секуричу. Ту је било село, па су га Турци, исекавши већину становништва, помакли мало даље. Један је гроб разваљен и наплочи се види урезана сабља и глава човечја. У Дуленима „маџарско гробљиште”. У Ратковићу „старо гробље” у Великој Сугубини „три стара гробља” у Ломници „грчко гробље” у Великој Пчелици 15 „гробљишта” ко је „Српских”, ко је „мађарских”. У Рабеновцу такође „гробљиште” у Белушићу „Ристићко гробље”, у коме су покопани умрли од чуме. Плоче са гробовима су од брдског нетесаног камена. На неким је гробовима више главе побијен прост камен.

Стари путови. Предње вели да је у време Цара Лазара ишао пут огранком Благодина у Пољни, од Крушевца у манастир Каленић и звао се Дервен – Вошиновац. У Богдању има калдрмисани пут, косом поред Моравске долине. По причању тада је ишао Цар Лазар у ман. Љубостињу. Крушевачки друм је водио од Крушевца на Вукмановац, Кавадар, па до дну села Урсула, на „старо гробље” више села Лукара у ср. белички, на село Бунар такође на ср. белички у манастир Јошаницу. Тим је путем прича народ прошао Цар Лазар са сватовима када се женио Милицом. Том је приликом код манастира Јошанице цар посадио винову лозу од црног а царица од белог грожђа, које и сада постоје. У Божуревцу има закопине старога пута који је водио граду у Доњем Дубичу, којим је ишао Краљевић Марко. Друго предање вели да су господа града доњо-дубичког у Божуревцу има шетелишта и баште, па су тим путем ишла у шетње у те баште. У Превешти такође има стари друм који је долазио од Прерадовца, метоха каленићског. Још имају остаци пута, који је водио од Крушевца преко Левча, до атара села Сиљевице, па косо преко атара пчеличног на Злу воду, па на Осредак, где је, кажу, у време Цар Лазара била мезулана. Одатле је водио преко Дулена, Сабанте у Крагујевац.

Од старина често се налазе новци и батови. Последњи највише у Пољни и Течићу, где их река доноси, па у Калудри и Рабеновцу. Код писца има 19 разних одломака од батова и 2 цела, само раздрузгана, затим 5 комада земљаних и 4 комада рукотвора, 3 земљине алатке, бакарна секирица од старог копља, један накит од камена, један комад чистог бакра, који је, изгледа, служио као каква алатка, један старински кључ од гвозђа, један зидарски чекић, нађен под превешким градом и један шестоперац, који је сада у народном музеју у Београду. Још је налажено старог оружја, као топуза, оклопа.

VI. ЗАНИМАЊЕ СТАНОВНИШТВА

Левчани су у планинским селима више занимају сточарством и воћарством, а мање земљорадњом, докле се у планинама највише занимају земљорадњом па воћарством, а најмање сточарством. Још се баве и виноградарством, пчеларством, свиларством и ручним радовима. Земља се обрађује врло примитивно, јер се само у кумсачи поред река може видети плуг; иначе се оре ралицом. Сточарство је у Раси доста унапређено. И воћарство је врло развијено, јабуке, крушке и трешње калеме под кору и у процеп. Виногради су пропали од пероноспоре, али су се у новије време почели поново дизати на америчкој подлози. Пчеларење је у маломе, а свиларство је од новијег времена и уведено је утицајем државе. Још се мушки баве: дељањем јапије за грађевине, грађење разних дрвених алатки, плетењем алата за риболов и котарица. Женске се баве, поред обичних кућних послова и пољских радова и справљањем конопље, вуне и лана.